

Fragment som förbereder för frälsning: Kristusbilder i Tolkiens ringenepos

LENA ROOS

Lena Roos är forskarassistent i religionshistoria vid Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet, samt lektor i religionshistoria vid Teologiska institutionen, Uppsala universitet.

Tolkiens stora epos *The Lord of the Rings* kräver ingen presentation. Boken har sedan dess publicering på 1950-talet utkommit på otaliga språk, ofta i flera generationer av översättningar. I samband med bokens 50-årsjubileum kom till exempel en ny svensk översättning av Erik Andersson och Lotta Olsson. Genom Peter Jacksons filmatisering under det senaste decenniet så har berättelsen nått ännu fler, även de som inte lyckats ta sig igenom de över 1000 sidorna text. Där emot är kanske mannen bakom verket, och inte minst hans religiösa bakgrund mindre känd.

Tolkiens religiösa biografi blir extra intressant eftersom organiserad religion helt lyser med sin frånvaro i Ringeneposet. Det finns inget prästerskap, ingen religiös kult, ingen transcendent makt. Denna frånvaro av gudar blir desto mer anmärkningsvärd med tanke på Tolkiens stora intresse för fornnordisk och germansk mytologi och europeisk medeltid.¹ Vill man återfinna en skapargud i Tolkiens värld måste man gå till *The Silmarillon*, det stora mytiska verk som utgör en sorts bakgrund till Ringen. Där skapar guden Ilúvatar ("Allas far", även kallad Eru, "den ende") änglavarelser. För dessa uppenbarar han skapelsens tema genom musik och som hans ombud medverkar de till att skapa världen.²

¹ Gloriana St. Clair, "An Overview of the Northern Influences on Tolkien's Works" och "Volsunga Saga and Narn: Some Analogies", båda i *Proceedings of the J. R. R. Tolkien Centenary Conference 1992*, Patricia Reynolds och Flen GoodKnight (red.) (Alta-dena, CA: Mythopoeic Press, 1995), 63–67, 68–72.

² John Ronald Reuel Tolkien, *The Silmarillon. Ainu-lindalë* (Boston: Houghton Mifflin, 1977. För mer om Tolkiens mytologi och dess relation till andra mytiska traditioner se t. ex. Bradley J. Birzer, *J. R. R.*

J. R. R. Tolkien var romersk katolik till bekännelsen. Hans mor hade konverterat, mot sin familjs vilja. Tolkien menade att moderns för tidiga död vid 34 års ålder hade påskyndats av de svårigheter hon fick genomlida för sin tros skull, framför allt fattigdom.³ När Tolkien och hans bror blev föräldralösa var det församlingsprästen fader Francis Morgan som övertog ansvaret för dem.⁴ Tolkiens kristna tro blev också avgörande för att hans nära vän C. S. Lewis, skaparen av Narniaserien, blev övertygad kristen.⁵

Tolkien hade en genomreflektad syn på mänsklighetens berättelser som anknöt till hans kristna tro. Han menade att människors berättelser tenderar att följa vissa former, och ofta innehålla myter. Den typen av återkommande, mytiska former återfinns också i de kristna berättelserna, men det som enligt Tolkien gjorde dessa unika var att de vilade på en sanning – de hade faktiskt hänt. Det faktum att evangelierna byggde på historisk sanning gjorde dock inte att de förlorade sina mytiska egenskaper, menade Tolkien.⁶

Tolkien's Sanctifying Myth. Understanding Middle-Earth (Wilmington: ISI Books, 2002) och Anne C. Petty, *One Ring to Bind Them All. Tolkien's Mythology* (Alabama: University of Alabama, 1979).

³ J. R. R. Tolkien, *Letters of J. R. R. Tolkien*, Humphrey Carpenter (red.), (London: Allen & Unwin, 1981), nr. 142, 172; nr. 266, 353–354.

⁴ Colin Duriez, *En guide till Tolkien och Sagan om Ringen* (Örebro: Cordia, 2002), 19.

⁵ Duriez, *Guide till Tolkien*, 26.

⁶ J. R. R. Tolkien, "On Fairy-Stories", i *Tree and Leaf* (London: Unwin books, 1964) 62–63, och Tolkien, *Letters*, nr.89, s. 100.

Tolkien företrädde också en speciell syn på författarens roll. Han menade att konstens högsta mål var att skapa övertygande nya världar. Det här kallade han *subkreation*, underordnad skapelse.⁷ När människorna skapar berättelser använder vi oss av en gudagiven rättighet att vara underordnade skapare, och agerar därmed som en parallell till den gudomlige skaparen, fast på en lägre nivå. Vi skapar eftersom vi själva är skapade.⁸

Det verkar som han ansåg att människornas berättelser antar en viss form som är som ett eko av eller förebådar det kristna evangeliet.⁹ Tolkien menade också att en grundläggande egenskap hos goda fantasiberättelser är att skänka tröst inte minst genom ett lyckligt slut där räddningen kommer undan katastrofen.¹⁰

Tolkien hade också en positiv syn på fantasin och försvarar den mot dem som anser att det är något suspekt att skapa fantasivärldar.¹¹ Genom fantasin kan människor berika skapelsen.¹² Dessutom kan vi genom fantasin se sådant som annars är förborgat, eller som Tolkien skriver i essän "On Fairy-Stories", vi kan se saker så som de var avsedda att ses.¹³

Tolkien tyckte att det kristna budskapet i vännen Lewis böcker var alltför klart uttalat.¹⁴ Själv tyckte han att alla sorters myter och sagor måste återspegla moraliska och religiösa sanningar, dock utan att göra det explicit.¹⁵ Tolkien har kommenterat den kristna bakgrunden till Ringenepoet i ett brev till Robert Murray, präst

⁷ Tolkien, "On Fairy-Stories", 36, 45, 48 och dikten "Mythopoeia" skriven för att övertyga vännen C. S. Lewis om myternas värde. För mer om Tolkiens syn på subkreation, se Nils Ivar Agøy, "Quin Hinielidus cum Christo? New Perspectives in Tolkien's Theological Dilemma and his Sub-Creation Theory", i *Proceedings of the J. R. R. Tolkien Centenary Conference 1992*, Patricia Reynolds och Flen GoodKnight (red.) (Altadena, CA: Mythopoeic Press, 1995), 31–38.

⁸ Tolkien, "On Fairy-Stories", 49–50.

⁹ Tolkien, "On Fairy-Stories", 62, och Tolkien, *Letters*, nr. 89, 100.

¹⁰ Tolkien, "On Fairy-Stories", 60.

¹¹ Tolkien, "On Fairy-Stories", 49.

¹² Tolkien, "On Fairy-Stories", 63.

¹³ Tolkien, "On Fairy-Stories", 52.

¹⁴ Duriez, *Guide till Tolkien*, 215.

¹⁵ Tolkien, *Letters*, nr. 131, 144.

och god vän till familjen. Murray hade tidigare skrivit att han tyckte att den stod i harmoni med "nådeordningen" och jämfört alvdrottningen Galadriel med jungfru Maria. Tolkien svarade:

The Lord of the Rings is of course a fundamentally religious and Catholic work; unconsciously so at first, but consciously in the revision. That is why I have not put in, or have cut out, practically all reference to anything like 'religion', to cults and practices, in the imaginary world. For the religious element is absorbed into the story and the symbolism.

Han kommenterar också att detta inte var något som han hade planerat medvetet utan att det var ett resultat av den tro han hade fostrats i av sin mor.¹⁶ I ett brev till poeten W. H. Auden 1965 skrev han: "I don't feel under any obligation to make my story fit with formalized Christian theology, though I actually intended it to be consonant with Christian thought and belief..."¹⁷ Så Tolkien menade alltså att hans värld och berättelser stod i samklang med kristen tro och att *The Lord of the Rings* skulle betraktas som ett religiöst och katolskt verk. Samtidigt ska hans bok inte läsas som en kristen troslära. I ett utkast till ett brev från 1971 där han ondgör sig över inresset för hans person och försök att analysera honom som författare skriver han: "I cannot understand why I should be labelled 'a believer in moral didacticism'. Who by? It is in any case the exact opposite of my procedure in *The Lord of the Rings*. I neither preach nor teach."¹⁸

Om han då varken vill predika eller undervisa, hur märker man då av Tolkiens kristna bakgrund och övertygelse och hans ambition att låta sitt verk harmonisera med grundläggande kristen tro? Jag har valt att fokusera på kristuslika drag hos två av de viktigaste karaktärerna i *The Lord of the Rings*, nämligen Gandalf och Aragogorn.

Gandalf

Gandalf är trollkarl och tillhör därmed de väsen som i *Silmarillon*, den mytiska bakgrundsberät-

¹⁶ Tolkien, *Letters*, nr. 142, 172.

¹⁷ Tolkien, *Letters*, nr. 269, 355.

¹⁸ Tolkien, *Letters*, nr. 329, 414.

telsen till Ringen, kallas *maiar*, alltså en sorts lägre änglaväsen, sända till världen av *valar*, de demiurgiska änglaväsen som var delaktiga i skapelsen. Trollkarlarna var i Tolkiens värld en sorts skyddsänglar, övermänskliga men inte odödliga.¹⁹ I ett av sina brev skriver Tolkien att:

...They were embodied in physical bodies capable of pain, and weariness, and of afflicting the spirit with physical fear, and of being 'killed', though supported by the angelic spirit they might endure long, and only show slowly the wearing of care and labour.²⁰

I ett annat brev förklarar han att deras kraft framför allt var inriktad på att uppmuntra ondskans fiender.²¹

I Ringeneposet växlar Gandalf skepnad. Han framstår först som framför allt mänsklig, en grå farbror med magiska förmågor, som bland annat roar hobbitarna med storslagna fyrverkerier. Tidigt i berättelsen får han dock tillfälle att offra sig för sina kamrater, och inte minst för att rädda Frodo, som fått i uppdrag att förstöra den enda ringen med vars hjälp de onda krafterna skulle ta över hela världen. I en kamp med ett urtidsväsen, en balrog, offerar han sig och störtar ner i djupet.²² I *The Lord of the Rings* ges ingen förklaring till vad en balrog var, men enligt *Silmarillion* så tillhörde balrogen de lägre änglaväsen som avföll och istället började tjäna den onda makten.²³ Gandalfs kamrater är förkrossade, utan hopp att kunna genomföra uppdraget utan honom, men måste ändå gå vidare.²⁴

Gandalf återvänder dock från döden, återuppstånden i ny skepnad, så förändrad att hans vänner först inte känner igenom honom.²⁵ Först framstår han som en enkel tiggare:

Aragorn looked and beheld a bent figure moving slowly. It was not far away. It looked like an old beggar-man, walking wearily, leaning on a rough staff.

Han förvandlas dock inför deras ögon.

The old man was too quick for him. He sprang to his feet and leaped to the top of a large rock. There he stood, grown suddenly tall, towering above them. His hood and his grey rags were flung away. His white garments shone. [...] They all gazed at him. His hair was white as snow in the sunshine; and gleaming white was his robe; the eyes under his deep brows were bright, piercing as the rays of the sun; power was in his hand. Between wonder, joy, and fear they stood and found no words to say.²⁶

Den här beskrivningen av Gandalfs förvandling på klippan för tankarna till Jesu förvandling på Härlighetens berg, i Matteus version: "Där förvandlades han inför dem: hans ansikte lyste som solen, och hans kläder blev vita som ljuset."²⁷ Det faktum att kamraterna inte känner igen Gandalf kan också jämföras med hur lärjungarna och Maria från Magdala inte kände igen den uppståndne Jesus.²⁸

Gandalf spelar en central roll i motståndet mot Sauron och de onda krafterna i världen. Han frestas flera gånger att ta ringen åt sig själv, men övervinner alltid frestelsen.²⁹ Även här kan man se likheter med evangelisternas berättelse om hur djävulen frestar Jesus med världsherravälde.³⁰

Gandalfs storhet har många beståndsdelar förutom hans magiska förmågor. Han har också stora kunskaper om Midgårds historia, en övernaturlig förmåga att ingjuta mod hos de goda och skräck hos de onda, men inte minst stor vis-

much, yet.", *The Lord of the Rings. The Two Towers*, bok 3, kap. 11.

²⁶ *The Lord of the Rings. The Two Towers*, bok 3, kap. 5.

²⁷ Matt 17: 2.

²⁸ Luk 24:15–31, 36–40, Joh 20:14–16, 21:1–14.

²⁹ Se t. ex. när trollkarlen Saruman försöker få Gandalf att bruka ringen tillsammans med honom, *The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring*, bok 2, kap. 2.

³⁰ Matt 4:8–10. Luk 4: 5–8.

¹⁹ Duriez, *Guide till Tolkien*, 246.

²⁰ Tolkien, *Letters*, nr. 156, 202.

²¹ Tolkien, *Letters*, nr. 144, 180.

²² *The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring*, bok 2, kap. 5.

²³ Tolkien, *The Silmarillion*. Valaquentia.

²⁴ *The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring*, bok 2, kap. 6.

²⁵ *The Lord of the Rings. The Two Towers*, bok 3, kap. 5. Se även Merrys beskrivning: "He has grown, or something. He can be both kinder and more alarming, merrier and more solemn than before, I think. He has changed, but we have not had a chance to see how

het och förmåga att genomsåda falskhet, ge råd och fatta kloka beslut.

Aragorn

Även Aragorn byter skepnad under berättelsens gång. Först framträder han som den härjade utmarksjägaren Strider (i svensk översättning "Vidstige"). Gandalf introducerar honom som "the greatest traveller and huntsman of this age".³¹ Samtidigt antyder han även genom några versnader att Aragorn har andra bottnar:

From the ashes a fire shall be woken,
A light from the shadows shall spring,
Renewed shall be blade that was broken,
The crownless again shall be king.

Med tiden blir det också uppenbart att Aragorn är den rättmätige kungen som återupprättar och förenar de gamla norra och södra kungarikena, Arnor och Gondor.³² När han vid ett avgörande ögonblick ger sig till känna verkar han förändras inför kamraternas ögon.

Gimli and Legolas looked at their companion in amazement, for they had not seen him in this mood before. He seemed to have grown in stature while Éomer had shrunk; and in his living face they caught a brief vision of the power and majesty of the kings of stone. For a moment it seemed to the eyes of Legolas that a white flame flickered on the brows of Aragorn like a shining crown.³³

Även här återfinner vi samma symboler som vid Jesu och Gandalfs förvandlingar: ljus och den vita färgen.

Aragorn är inte bara av kunglig börd utan har även alvblod i sig, vilket bland annat innebär att även om han inte är odödlig som alverna så levde han längre än vanliga människor.³⁴

³¹ *The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring*, bok 1, kap. 2.

³² Se text när Aragorn visar det brutna svärdet vid rådslaget hos Elrond, *The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring*, bok 2, kap. 2.

³³ *The Lord of the Rings. The Two Towers*, bok 3, kap. 2.

³⁴ Tolkien, *Letters*, nr. 153, s. 193.

Vid ett avgörande skede i kampen kallar Aragorn på döda krigare som står upp till hans hjälp, för att fullfölja ett tidigare löfte och därmed få ro i sin grav. Denna episod kan man tolka som ett eko av hur Jesus under sin verksamhet på jorden uppväckte döda och enligt kristen tradition, på den yttersta dagen, ska göra detta i stor skala.³⁵

En av Aragorns viktigaste egenskaper är att han kan hela sjuka. Aragorns helande är dock inte på samma sätt som Jesu helande helt baserat på den sjukets tro. Istället framstår detta helande som en kombination av hantverksskicklighet och kännedom om örter, och ett tecken på hans kungavärdighet. En sann kung har helande händer. Han uppfyller därmed en gammal vers som bevarats i hans rike: "Life to the dying in the king's hand lying".³⁶ Tolkien kommenterar själv denna helandets konst i ett brev till en läsare där han skriver: "Aragorn's 'healing' might be regarded as 'magical', or at least a blend of magic with pharmacy and 'hypnotic' processes."³⁷ Tanken på att en sann kung skulle kunna hela var också utbredd under medeltiden i Europa, inte minst i England där denna typ av helande praktiserades ända till första hälften av 1800-talet.³⁸

Aragorns kröning till kung markerar också att en ny tidsålder tagit sin början. Gandalf kröner honom och säger: "Now come the days of the King, and may they be blessed while the thrones of the Valar endure."³⁹ Vid ett senare tillfälle för Gandalf Aragorn upp på ett högt berg där han kan blicka ut över sitt rike och säger: "This is your realm, and the heart of the greater realm that shall be. The Third Age of the world is ended, and the new age is begun; and it is your task to order its beginning and to preserve what

³⁵ *The Lord of the Rings. The Return of the King*, Bok 5, kap. 2.

³⁶ *The Lord of the Rings. The Return of the King*, bok 5, kap. 8.

³⁷ Tolkien, *Letters*, nr.155, s. 200.

³⁸ Den klassiska studien på detta ämne är Marc Blochs *Les rois thaumaturges: étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre* (Strasbourg, 1924).

³⁹ *The Lord of the Rings. The Return of the King*, bok 6, kap. 5.

may be preserved.”⁴⁰ Aragorn är alltså den kung som folken länge väntat på, som inte bara leder kampen mot de onda makterna utan även leder dem in i en ny tid. Scenen med Gandalf på berget kan också ses nästan som en invertering av evangeliernas skildring av Jesu frestelse. I evangelierna för djävulen upp Jesus på ett berg och visar honom alla världens riken och lovar att allt detta ska tillfalla Jesus om han bara faller ner och tillber honom. I *The Lord of the Rings* är det en av den goda sidans främsta företrädare som för fram Aragorn, messiasgestalten, och låter honom se de riken som redan har tillfallit honom, genom börd, mod och karaktärsstyrka.

Kamraterna i ringens brödraskap kommenterar också ibland likheterna mellan Gandalf och Aragorn.⁴¹ Pippin säger om Aragorn: ”Was there ever any one like him? Except Gandalf, of course. I think they must be related.”

Likheterna, såväl som kontrasterna dem emellan kommer ibland fram i beskrivningar av dem båda:

The others gazed at them in silence as they stood there facing one another. The grey figure of the Man, Aragorn son of Arathorn, was tall, and stern as stone, his hand upon the hilt of his sword; he looked as if some king out of the mists of the sea had spitted upon the shores of lesser men. Before him stooped the old figure, white, shining now as if with some light kindled within, bent, laden with years, but holding a power beyond the strength of kings.⁴²

Slutsatser

Här har vi alltså två karaktärer som spelar en avgörande roll i kampen mot det onda. Båda har drag som vi känner igen från evangelieberättelserna om Jesus, såväl som från judiska messiasförväntningar: Konungen av nära nog gudomlig börd som ska komma och övervinna de onda makterna, skipa rätt och medföra en ny tidsålder. Liksom Jesus kommer Aragorn först i ödmjuk-

het och enkelhet för att i den nya tidsåldern regera över länder och folk. Det faktum att Aragorn ska ena Nord- och Sydriket i Tolkiens värld, leder också tankarna till den gammaltestamentlige David till vars ätt messiasförväntningarna var knutna. Aragorn spelar rollen av den som så många har väntat på som så att säga ”avslöjar” vem han är genom sin förmåga att hela, och genom att kunna uppväcka döda. Gandalf är ledaren som offerar sig för sina följeslagare men som återvänder från döden, dock så förändrad så att hans närmaste följeslagare först inte känner igen honom. Båda genomgår också ögonblick av ”förklaring” då följeslagarna plötsligt ser dem i ny skepnad och kan ana vilka dessa personer ”egentligen” är.

Det är lätt att tolka dessa kristuslika drag i linje med Tolkiens teori om subkreation, mytiska drag som återfinns i många berättelser, även så i evangelierna, med den skillnaden att evangelierna, för Tolkien som troende kristen, byggde på sanning. På så vis skulle man också kunna se författarens roll i skapandet av sådana berättelser som den som banar väg för evangeliet. Berättelsen har det lyckliga slut, den räddning från katastrofen som Tolkien menade var en nödvändig del av sagans form. Läsaren känner förtröstan över att det onda inte tilläts segra. Inte ens döden är slutgiltig. *The Lord of the Rings* ekar evangeliernas hopp och förtröstan, men på en mytisk, inte historisk nivå. Skillnaden mellan dessa nivåer förefaller dock inte ha varit avgörande för Tolkien, när det gäller den funktion som goda berättelser kan spela. Han skriver i essän ”On fairy-stories” angående två av karaktärerna i Beowulf: ”Does this prove that Ingeld and Freawaru, or their love, are ‘merely mythical’? I think not. History often resembles ‘Myth’, because they are both ultimately of the same stuff. If indeed Ingeld and Freawaru never lived, or at least never loved, then it is ultimately from nameless man and woman that they get their tale, or rather into whose tale they have entered.”⁴³ Applicerat på *The Lord of the Rings* skulle man alltså kunna säga: Tolkiens berättelse liknar evangelierna eftersom båda är baserat på historiska erfarenheter: Tolkiens berättelse bygger på en generalisering av otaliga mänskliga liv, karaktärer och er-

⁴⁰ *Lord of the Rings. The Return of the King*, bok 6, kap. 5.

⁴¹ Frodos kommentar, *Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring*, bok 2, kap. 1.

⁴² *Lord of the Rings. The Two Towers*, bok 3, kap. 5.

⁴³ Tolkien, ”On Fairy-Stories”, 30.

farenheter, evangelierna på en, ur kristet perspektiv, unik historisk händelse och person.

Det här innebär inte att det är okomplicerat att se Tolkiens figurer som fragmentiserade kristusgestalter. Tolkien själv motsatte sig att dra för enkla paralleller mellan Gandalfs öde och evangeliernas berättelser. I ett brev till en kritiker skriver han: "Thus Gandalf faced and suffered death, and came back or was sent back, as he says, with enhanced powers. But though one may be in this reminded of the Gospels, it is not really the same thing at all. The Incarnation of God is an infinitely greater thing than anything I would dare to write."⁴⁴ Tolkien verkar alltså själv starkt vilja markera mot att han medvetet skulle ha skapat en parallell till evangeliernas uppståndne Jesus, vilket förstås inte hindrar att läsaren kan tolka berättelsen så. Författaren har ju inte facit till hur hans berättelse ska tas emot.

Vad finns det då för en poäng med att göra en sådan här analys? Tolkien var själv kritisk till folkloristers och antropologers analyser av sagor och omtalade det som "people using the stories not as they were meant to be used, but as a quarry from which to dig evidence, or information, about matters in which they are interested. A perfectly legitimate procedure in itself – but ignorance or forgetfulness of the nature of a story (as a thing told in its entirety) has often led such inquirers into strange judgements."⁴⁵ Med andra ord: ett allt för stort mått av jämförande studier stycker sönder berättelserna så att de inte längre kan avnjutas som författaren avsåg.

Han var också skeptisk till att tillhandahålla alltför mycket information om sig själv och ansåg att hans tids "överdrivna intresse" för författares liv bara drog uppmärksamheten från deras verk. I ett brev skrev han: "Only one's guardian Angel, or indeed God Himself, could unravel the real relationship between personal facts and an author's works. Not the author himself (though he knows more than any investigator), and certainly not so-called 'psychologists'."⁴⁶

Tolkien tyckte även illa om allegorier, och motsatte sig att hans berättelser tolkades som

sådana.⁴⁷ I ett brev till sin förläggare skriver han (1947):

There is a 'moral', I suppose, in any tale worth telling. But that is not the same thing [as allegory]. Even the struggle between darkness and light [...] is for me just a particular phase of history, one example of its pattern, perhaps, but not The Pattern; and the actors are individuals – they each, of course, contain universals, or they would not live at all, but they never represent them as such.⁴⁸

Trots dessa invändningar från Tolkiens egen sida vill jag dock hävda att en sån här analys kan ha sina poänger. Dels kan den kanske ge nya dimensioner åt en läsning av detta komplexa verk, och inte minst nya djup hos de viktigaste karaktärerna. En sådan här analys kan också ge en annan förståelse av varför boken har tilltalat så många läsare. Utifrån Tolkiens mytteori skulle den helt enkelt väl stämma överens med de mytiska former som människor tenderar att följa i sina berättelser. Den svarar också väl mot flera av de viktiga funktioner som en god fantasiberättelse bör ha, enligt Tolkien, till exempel att den ska vara trovärdig och ge tröst och hopp. Dels kan det kanske ge nya insikter om hur en författare inte kan undkomma sin personliga livshistoria, även om han eller hon berättar en berättelse som utspelar sig i en helt annan värld, och som i Tolkiens fall, medvetet försökte rensa ut explicita referenser till religion.

Kanske kan en sådan här analys även ännu en gång röra upp en diskussion som vi religionshistoriker aldrig verkar tröttna på, nämligen "vad är religion?". Om en värld som förefaller sakna religion enligt gängse definitioner befolkas av karaktärer som bär författarens religiösa övertygelse, symbolspråk, och som förmedlar det metafysiska hopp som författaren omfattar – blir *The Lord of the Rings* då religion? Religionsdefinitioner har ofta indelats grovt i substantiella (vad religion är?) och funktionella (vad religion gör?). Om man utgår från en substantiell religionsdefinition så förefaller *The Lord of the Rings* sakna de flesta av de karakteristiska drag som brukar anges, till exempel tro på en eller flera gudar,

⁴⁴ Tolkien, *Letters*, nr. 181, s. 237.

⁴⁵ Tolkien, "On Fairy-Stories", 22.

⁴⁶ Tolkien, *Letters*, nr. 213, 288.

⁴⁷ Tolkien, *Letters*, nr. 34, 41; nr. 262, 351; nr. 131, 145.

⁴⁸ Tolkien, *Letters*, nr. 109, 121.

heliga skrifter, religiösa riter etc. Utifrån en funktionell religionsdefinition, däremot, kan man se att verket kan fylla många av de funktioner som religioner brukar fylla: bearbeta grundläggande mänskliga problem, ge hopp och förtröstan, skapa gemenskap (mellan läsare eller i Tolkien-sällskap) etc. Ett problem med att applicera en sådan religionsförståelse på ett skönlitterärt verk är att det innebär att man helt kopplar bort religion från tro, i den betydelse ordet vanligtvis används i kristen tradition. Även om *The Lord of the Rings* kan ses fylla många funktioner som återfinns i traditionella religioner, så innebär det inte att de som får del av denna 'religion' tror att denna värld faktiskt är sann: att världen skapades av Ilúvatar och hans demiurgen, att den befolkas av alver och trollkarlar, att det finns ett

rike bortom havet där Elrond, Bilbo och Frodo lever vidare. Snarare måste man se det som att detta blir berättelser som på ett symboliskt sätt kan behandla mänskliga dilemman och därmed underlätta i bearbetandet av mänskliga erfarenheter. Och då blir skillnaden kanske inte så avgörande till den som ser sig som kristen men utan att tro på jungfrufödseln eller mena att den historiska sanningen bakom den dogmen är avgörande för kristendomens värde eller för den enskilda personens religiösa identitet.

Avslutningsvis kan man kanske säga att kanske kommer analysen av konstnärliga verk att leda till religionsdefinitioner som skiljer sig från de som vanligen används inom våra ämnen vilket möjligen även kommer att berika studiet av mer traditionellt religiöst material.

Summary

The author of *The Lord of the Rings*, J. R. R. Tolkien, was a devout Roman Catholic and in his personal letters he testifies to the fact that he saw his great work of literature as a fundamentally religious and Catholic work. In his mind, by creating believable Secondary worlds, the writer became a "sub-creator", and thereby participated in God's creation. He also believed that the Gospels recall myths found in many other contexts, with the fundamental difference that the Gospels were based upon truth. Similar stories could, nonetheless, prepare people for the message of the Gospels. The article analyses the characters of Gandalf and Aragorn with respect to the resemblance to Jesus of the New Testament: Gandalf being the wise leader who sacrifices himself for his companions and then returns from death, albeit so changed so his friends do not recognize him, Aragorn, being the long awaited king who defeats evil and claims his throne through a combination of birth-right, valor, and healing powers. Both also go through a moment of transformation when their true identities are revealed to their companions.

Jonas Gardell

Känd kulturpersonlighet och hedersdoktor vid teologiska fakulteten i Lund, föreläser vid Centrum för teologi och religionsvetenskap med anledning av sin nya Jesusbok.

Måndagen den 27/4 kl. 19.00.
Lokal meddelas senare.